

UOT 339.56

DÜNYA İQTİSADİYYATINDA FORMALAŞAN YENİ REALLIQLAR ÇƏRÇİVƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN İLƏ ÇİN ARASINDA TİCARƏT İNTENSİVLİYİ

Aslan Cavid oğlu Əzimzadə

doktorant

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

aslan_azimzadeh@bk.ru

Xülasə: Bu gün formalaşmaqda olan yeni texnoloji quruluşun liderlərindən biri məhz Çindir. Yeni reallıqlar hər bir ölkə üçün ənənəvi bazarların coğrafiyasını dəyişdirmişdir. Təbii ki, bu istiqamətdə Azərbaycan və Çin arasında iqtisadi əlaqələrin o cümlədən ticarət əlaqələrinin yeni dövrü başlamaktadır. Tədqiqat işində dünya iqtisadiyyatında formalaşan yeni reallıqların o cümlədən COVID-19 pandemiyasının eyni zamanda Rusiya-Ukrayna münaqişəsinin daha da dərinləşdirdiyi struktur böhranın, həmçinin dəyişməkdə olan texnoloji quruluşun Azərbaycan Respublikası ilə Çin Xalq Respublikası arasındakı ticarətin ümumi vəziyyətinə ticarət intensivliyi indeksi kontekstində təsiri araşdırılmışdır. Tədqiqat işində müqayisəli təhlil, statistik təhlil, elmi abstraksiya, induksiya və deduksiya kimi metodlardan istifadə edilmişdir. Tədqiqat işinin praktiki məhdudluğu daha geniş məlumatların mövcud olmasıdır.

Açar sözlər: ticarət intensivliyi indeksi, COVID-19 pandemiyası, Rusiya-Ukrayna münaqişəsi, texnoloji quruluş

Giriş

Qeyd etmək lazımdır ki, dünya iqtisadiyyatında faktiki olaraq yeni texnoloji quruluşun formalaşması ilə paralel olaraq yaranan müasir geosiyasi və geoiqtisadi çağırışlar kollektiv Qərbin ultra liberalizm ideyalarının məntiqi nəticəsi olan qlobalizasiya prosesinin fiaskosu ilə nəticələnməkdədir. Belə olan halda dünya təsərrüfat sistemində regionalizm meyillərinin dayanıqlı inkişafı ölkələr arasında iki tərəfli formatda iqtisadi əməkdaşlıq trendlərinin inkişafını şərtləndirməkdədir. Bu səbəbdən sözügedən reallıqlar kontekstində Azərbaycan ilə Çin arasında ticarət intensivliyinin təhlili olduqca önəmli amillərdəndir.

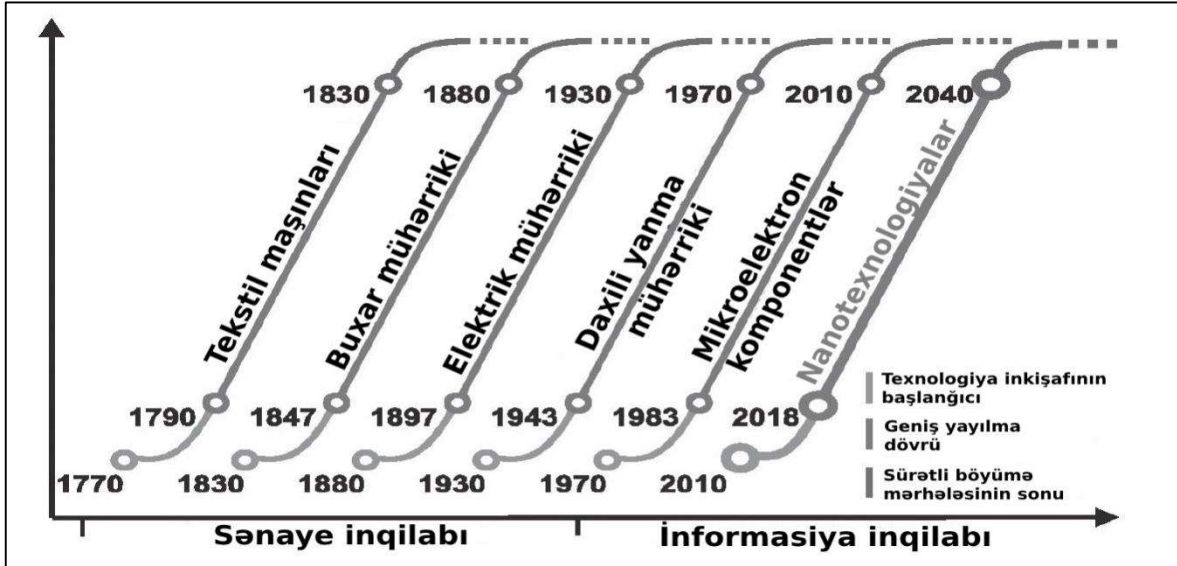
Təbii ki, müasir çağırışların kardinal sürətli dəyişimi hadisələrin sistemli şəkildə kompleks analizini çətinləşdirməkdədir. Bu səbəbdən tədqiqatımızda VI texnoloji quruluşun sürətli inkişaf etməyə başladığı 2018-ci ildən günümüze qədər olan trendlər çərçivəsində Azərbaycan ilə Çin arasında ticarət əlaqələrinin intensivliyini analiz edəcəyik ki, bu zaman kəsiyinin daxilində həm COVID-19 pandemiyası həm də Rusiya-Ukrayna münaqişəsi vardır.

Dünya iqtisadiyyatında formalaşan yeni reallıqların təhlili

Qeyd etmək lazımdır ki, akademik S.Y.Qlazeyevin müəllifi olduğu “Dünya və milli iqtisadiyyatların inkişafı prosesində texnoloji quruluşların dəyişməsinin qanunauyğunluğu” nəzəriyyəsinə əsasən dünya iqtisadiyyatı indiyə kimi 5 texnoloji quruluşu geridə qoymuşdur. Bu texnoloji quruluşların ortalama ömrü 50-70 il arasındadır. Bu gün dünya iqtisadiyyatında tamamilə yeni altıncı texnoloji quruluşa qədəm qoymağdadır. Bu texnoloji quruluşlar sənaye və informasiya inqilabları çərçivəsində formalaşmışdır. Hər bir texnoloji quruluşda müəyyən texnologiya forması daha ön planda müşahidə olunmuşdur. Sözügedən texnoloji quruluşların biri birini əvəz etməsi çərçivəsində önə çıxan texnologiya forması aşağıdakı istiqamətdədir.

- tekstil maşınları;
- buxar mühərriki;
- elektrin mühərriki;
- daxili yanma mühərriki;
- mikroelektron komponentlər;
- nanotexnologiyalar. [1]

Nəzərə almaq lazımdır ki, faktiki olaraq, son iki texnoloji quruluşun birbaşa olaraq yüksək texnologiyaların inkişafı ilə bağlıdır. Çin isə bu gün yüksək texnologiya ixracına görə dünya lideridir. Bütün bu faktorları nəzərə aldığımız zaman deyə bilirik ki, bu gün formalaşmaqda olan yeni texnoloji quruluşun lideri məhz Çindir. Bu səbəbdən dünya iqtisadiyyatında formalaşan bu yeni reallıq çərçivəsində Azərbaycan ilə Çin arasında iqtisadi o cümlədən ticarət əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi olduqca önəmli istiqamət kimi çıxış edə bilər.

Şək. 1. Dünya iqtisadiyyatında texnoloji quruluşların əvəzlənməsi

Qeyd: Sxemin orijinal əsərdən Azərbaycan dilinə tərcüməsi müəllifə məxsusdur. **Mənbə:** [1]

Göründüyü kimi, altıncı texnoloji quruluş 2010-cu ildən inkişafa başlamış 2018-ci ildən isə geniş yayılma dövrünə qədəm qoymuşdur. Bu dövrdən sonra dünya iqtisadiyyatında struktur böhranı daha da dərinləşdirən COVID-19 pandemiyası və Rusiya-Ukrayna münaqişəsinin başlaması bizə bir daha dünya iqtisadiyyatında formalaşan yeni reallıqlar çərçivəsində Azərbaycan ilə Çin arasında ticarət intensivliyinin təhlili üçün başlanğıc ili olaraq 2018-ci ilin seçiminin olduqca önəmli və aktual olduğunu deməyə imkan verir.

Digər tərəfdən qeyd etmək lazımdır ki, 2019-cu ildən dünyada geniş vüsət alan COVID-19 pandemiyası dünya iqtisadiyyatına da öz müəyyən təsirlərini göstərərək dünya təsərrüfat sistemində artıq formalaşmaqda olan struktur böhranı daha da dərinləşdirmiş və nəqliyyat-logistika istiqamətində də iqtisadi böhran yaratmışdır. Xatırlatma üçün qeyd etmək lazımdır ki, yeni tip koronavirus xəstəliyi 2019-cu ildə Çində aşkar edilmişdir. 11 mart 2020-ci ildə Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı Çində meydana çıxan yeni növ koronavirus xəstəliyinin qlobal yayılmasına və ciddiliyinə görə pandemiya olaraq elan etmişdir [2]. COVID-19 pandemiyasının yayılmasının qarşısını almaq məqsədilə bir çox ölkə müəyyən karantin rejimləri tətbiq etdi ki, bunun nəticəsində sosial və tibbi qoruyucu tədbirlər başlandı eyni zamanda ölkə sərhədləri də bağlandı. Təbii ki, bütün bu faktorlar həm insanların yaşam tərzinə qeyri-stabillik formalaşdırdı həm də müəyyən iqtisadi şoklar yaratdı [3]. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, bu pandemiya nəticəsində formalaşan qapanmalar ölkələr arasında xarici ticarət dövriyyəsinə müəyyən təsirlərinə göstərmişdir. Məhz bu səbəbdən sözügedən illər çərçivəsində Azərbaycan ilə Çin arasında ticarət intensivliyini araşdırdığımız zaman dünya iqtisadiyyatında formalaşan bu yeni reallığın da iki ölkə arasındakı ticarətə nə qədər təsirinin olması bağlı müəyyən nəticələr əldə edə biləcəyik.

Digər tərəfdən sözügedən yeni reallıqlardan biri də məhz 2022-ci ildə formalaşan Rusiya-Ukrayna münaqişəsidir ki, bu münaqişə çərçivəsində də dünya ölkələrində formalaşmış sosial-iqtisadi problemlər kəskin şəkildə dərinləşməyə başladı. Bunun nəticəsində də dünya təsərrüfat sistemində anti-qlobalizm və regionallaşma meyllərinin daha da dayanıqlı trendlər ilə inkişaf etməsi

müşahidə edildi. Bu münaqişə dünya ölkələrinin ənənəvi ixrac bazarlarında ciddi diversifikasiya vektorları ilə nəticələndi və ikitərəfli iqtisadi əlaqələr məhz bu faktorlar çərçivəsində daha da inkişaf edərək təkqütblü dünyadan çoxqütblü dünyaya keçidin sürətlənməsinə zəmin yaratdı. Bu səbəbdən də sözügedən münaqişənin yaratdığı geosiyasi reallığın məntiqi nəticəsi olan iki tərəfli iqtisadi əlaqələrin dayanıqlı inkişafı kontekstində Azərbaycan və Çin arasında ticarət intensivliyinin araşdırılması tədqiqatın unikallığının eyni zamanda aktuallığının inkişafına öz müsbət təsirini göstərə bilər.

Azərbaycan ilə Çin arasında ticarət intensivliyi indeksinin hesablanması

Dünya iqtisadiyyatında formalaşan yeni reallıqların Azərbaycan Respublikası ilə Çin Xalq Respublikası arasındakı ticarət intensivliyinə təsirinin hansı istiqamətdə olmasını sistemli şəkildə kompleks analiz edə bilməyimiz üçün ticarət intensivliyi indeksindən istifadə edəcəyik.

Ticarət İntensivliyi İndeksinin hesablanma qaydası aşağıdakı formadadır [4].

$$T_{ij} = \frac{x_{ij}/X_{it}}{x_{wj}/X_{wt}},$$

burada x_{ij} – i ölkəsinin j ölkəsinə ixracı, X_{it} – i ölkəsinin dünyaya ümumi ixracı, x_{wj} – j ölkəsinin dünyaya ümumi ixracı, X_{wt} – dünyanın ümumi ixracıdır.

Bu indeksin dəyəri əgər 1-dən böyükdürsə, o zaman iki ölkə arasında baş vermiş ticarət axının gözlənilən potensialdan yüksək olduğu deməkdir. Əks təqdirdə isə əgər indeksin qiyməti 1-dən kiçikdirsə bu iki ölkə arasında ticarət axının kifayət qədər inkişaf etmədiyi mənasına gəlməkdədir [5].

Cədvəl 1

2018-2022-ci illərdə Azərbaycan ilə Çin arasında ticarət intensivliyi indeksi

T_{ij}	2018	2019	2020	2021	2022
	0,038648749	0,305484185	0,258708789	0,035027751	0,011673676

Qeyd: İndeks [6] və [7] nömrəli ədəbiyyatların göstəricilərindən istifadə edilməklə müəllif tərəfindən hesablanmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, tədqiqatımızda i ölkəsi olaraq Azərbaycan Respublikası j ölkəsi olaraq isə Çin Xalq Respublikası götürülmüşdür. İndeks yalnız bir tərəfli formada işlənmişdir. Çin Xalq Respublikasının göstəricilərinin təhlili zamanı Çinin əyalətləri olan Honk-Konq, Makao və Tayvanın iqtisadi göstəriciləri nəzərə alınmamışdır. Cədvəl 1-ə nəzər saldıığımız zaman görürük ki, yeni texnoloji quruluşun sürətlə yayılmağa başladığı 2018-ci ildə iki ölkə arasında arasındakı ticarət intensivlik indeksi digər dövrlərə nisbətə daha yüksəkdir. 2019-cu ildə COVID-19 pandemiyasının başlanması və 2020-ci ildə bu pandemiyanın daha da şiddətlənməsi iki ölkə arasında ticarət intensivliyinə təsir edərək azalmışdır. Pandemiyanın azaldığı 2021-ci ildə isə yenidən ticarət intensivliyi artmış lakin Rusiya-Ukrayna münaqişəsinin yarandığı və bununla da dünya iqtisadiyyatında uzun illərdir formalaşmaqda olan struktur böhranın daha da dərinləşdiyi 2022-ci ildə isə yenidən ölkələr arasında ticarət intensivliyi azalmışdır. Lakin bu illər ərzində olan bütün göstəricilərin 1-dən kiçik olması iki ölkə arasında ticarət potensialının kifayət qədər inkişaf etməməsini göstərməkdədir.

Nəticə

Beləliklə, dünya iqtisadiyyatında formalaşan yeni reallıqlar çərçivəsində Azərbaycan Respublikası ilə Çin Xalq Respublikası arasında ticarət intensivliyinin təhlili zamanı görürük ki, bu reallıqların ticarət intensivliyinə müəyyən təsirləri olmuşdur. Həm COVID-19 pandemiyası, həm də Rusiya-Ukrayna münaqişəsinin dərinləşdirdiyi struktur böhran iki ölkə arasında ticarət intensivliyinə mənfi təsir göstərmişdir. Lakin yeni texnoloji quruluşun dayanıqlı inkişaf və pandemiyanın daha yumuşaq keçdiyi illərdə isə iki ölkə arasında ticarət intensivliyi daha yaxşı vəziyyətdədir. Bütövlükdə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan və Çin arasında ticarət intensivliyi indeksinin təhlili bizə iki ölkə arasında ticarət axınlarının mövcud potensialdan aşağı olduğunu

dəməyə imkan verir. Bu səbəbdən də iki ölkə arasında xarici ticarət əlaqələrinin inkişafına böyük potensial vardır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Глазьев, С. Ю. (2018). Информационно-цифровая революция. Евразийская интеграция: экономика, право, политика, (1 (23)), 70-83.
2. Açıkgöz, Ö., & Günay, A. (2020). The early impact of the Covid-19 pandemic on the global and Turkish economy. Turkish journal of medical sciences, 50(9), 520-526.
3. Kang, M., Choi, Y., Kim, J., Lee, K. O., Lee, S., Park, I. K., ... & Seo, I. (2020). COVID-19 impact on city and region: what's next after lockdown?. International Journal of Urban Sciences, 24(3), 297-315.
4. Kašťařáková, E., & Baumgartner, B. (2017). The evaluation of the EU trade with Russia based on the analysis of selected indices: revealed comparative advantages, intra-industry trade and trade intensity. Business and Economic Horizons, 13(4), 428-438.
5. Phan, T. H., & Jeong, J. Y. (2012). An analysis of Korea-Vietnam bilateral trade relation.
6. ARDSK, 2023. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet səhifəsi. www.stat.gov.az
7. WB, 2023. World Bank. Electron resource: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD>

INTENSITY OF TRADE BETWEEN AZERBAIJAN AND CHINA IN THE FRAMEWORK OF THE NEW REALITIES EMERGING IN THE WORLD ECONOMY

A.Azimzadeh

Doctoral student

Azerbaijan State University of Economics

Abstract: China is one of the leaders of the new technological order that is being formed today. New realities have changed the geography of traditional markets for each country. Of course, a new era of economic relations is beginning in this direction, including trade relations between Azerbaijan and China. In the study, the impact of the new realities formed in the world economy, including the structural crisis deepened by the Russian-Ukraine conflict, as well as the COVID-19 pandemic, as well as the changing technological structure, on the general state of trade intensity between the Republic of Azerbaijan and the People's Republic of China was analyzed in the context of the trade intensity index. The research work used methods such as comparative analysis, statistical analysis, scientific abstraction, induction and deduction. A practical limitation of the study is the availability of more extensive data.

Keywords: trade intensity index, COVID-19 pandemic, Russian-Ukrainian conflict, technological order

ИНТЕНСИВНОСТЬ ТОРГОВЛИ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И КИТАЕМ В РАМКАХ НОВЫХ РЕАЛИЙ ФОРМИРУЮЩИХСЯ В МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

А.Д.Азимзаде

докторант

Азербайджанский государственный экономический университет

Резюме: Китай является одним из лидеров формирующегося сегодня нового технологического уклада. Новые реалии изменили географию традиционных рынков для каждой страны. Конечно, в этом направлении начинается новая эра экономических отношений, в том числе торговых отношений между Азербайджаном и Китаем. В

исследовании рассматриваются новые реалии, сформировавшихся в мировой экономике, в том числе структурного кризиса, усугубленного пандемией COVID-19, а также российско-украинского конфликта и меняющегося технологического уклада на общее состояние торговли между Азербайджанской Республикой и Китайской Народной Республикой в контексте индекса интенсивности торговли. В исследовательской работе использовались такие методы, как сравнительный анализ, статистический анализ, научная абстракция, индукция и дедукция. Практическим ограничением исследования является наличие более обширных данных.

Ключевые слова: индекс интенсивности торговли, пандемия COVID-19, российско-украинский конфликт, технологический уклад

Elmi redaktor: i.e.d., prof. V.Əyyubov

Çara təqdim edən redaktor: i.f.d., dos. N.Qədimli

Daxil olub: 15.02.2024

Çara qəbul edilib: 23.02.2024